

GODT NYTÅR !

Nytårshilsner fra 2-300 år siden

Af seniorforsker, cand.mag. Harald Ilsøe

Bibliografisk litteratur udgør sjældent underholdende læsning. Undtagelser gives dog, og hertil hører V.E. Clausens bog om *Det folkelige danske træsnit i etbladstryk 1565-1884*, udgivet i anden forøgede udgave 1985. Begyndelsesåret er lidt misledende, for det drejer sig hovedsagelig om billedark, de fleste i form af såkaldte kistebilleder, fra 17-1800tallet, men under alle omstændigheder fremlægges der hermed en broget og fascinerende billedverden med temaer, der rækker fra bibelkristendom over folkelig visdom og overtro til samfundssatire og skildringer af aktuelle begivenheder. Af de ca. 700 beskrevne billedark er 69 gengivet i sort/hvidt eller farver, og de suppleres med flere (og bedre) gengivelser i samme forfatters flot illustrerede *Folkelig grafik i Skandinavien*, 1973. Som det fremgår af disse illustrationer er der tale om frembringelser inden for en bred skala af grafisk og typografisk kunnen, og det er for så vidt tilfældigt, at der her slås ned på genren nytårshilsner, som tilmed kun er svagt repræsenteret med godt en halv snes Clausenumre. Men de har tilknytning til traditioner, der kan belyses ud fra materiale i Det kongelige Biblioteks samlinger, og på grundlag af nogle strejftog i dette skal derfor præsenteres nogle illustrerede eksempler på, hvordan man på forskellig og opfindsom vis gratulerede til nytår i gamle dage.

1.

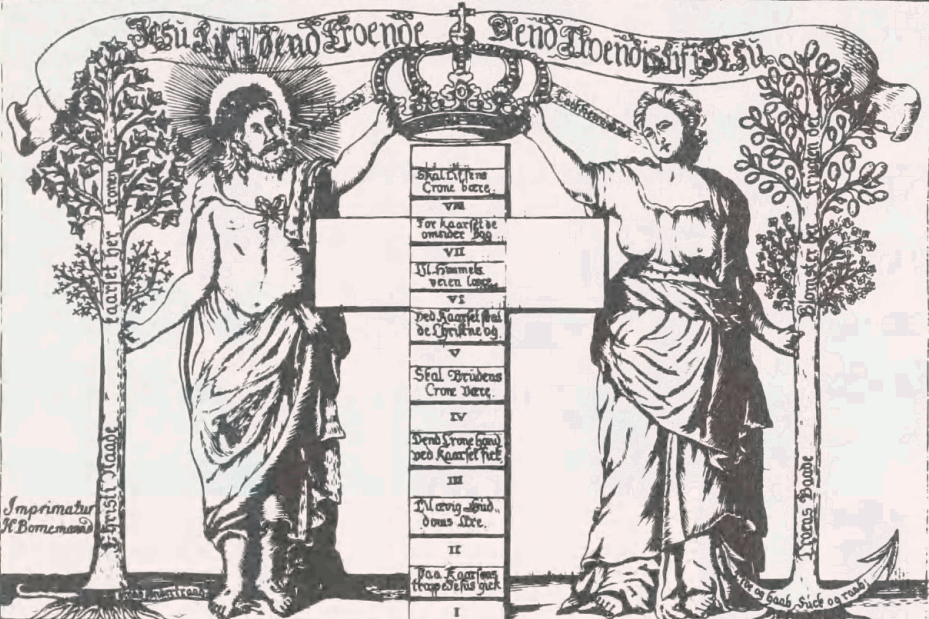
Vore kulturhistoriske opslagsværker har ikke meget at fortælle om nytårsskikke før henved midten af 1700tallet, men givet er, at nytåret i hvert fald i de bedrestillede samfundslag var en gratulations- og gavetid allerede i 1500tallet. Håndskrevne tilskrifter i bøger viser, at de er blevet brugt som

foræring fra NN til NN med ønsker om et glædeligt nytår, og denne skik kunne Stephan Stephanius spille på overfor vennen Ole Worm, da han dec. 1642 anmodede ham om at overlade sig en bog: „Nu nærmer sig jo tiden, da man skal sende smaa nytårs-gaver“! Flere forfattere tog også anledning af nytårsskiftet til at lade et arbejde fremstå som nytårs-gave til en ven eller velynder. Forfatteren Rasmus Reravius omtaler 1571 i en dedikation til nogle unge adelsmænd, at han har bemærket, „at I ikke foragtede den lille skænk og nytårs-viser, som jeg jer i dette aars begyndelse til nytårs-gave offererede“, og netop inden for genren viser, salmer og åndelige sange findes uden besvær tidlige prøver på sådanne nytårs-gaver med ledsagende gratulation. I mange tilfælde har det vel også ført til det usagte, men underforståede formål, at modtageren kvitterede med et honorar eller nytårs-gratiale.

Fra 15-1600tallet kan hentes nogle eksempler på ældre titler eller dedikationer, hvori det publicerede ønskes opfattet som nytårs-gaver. *En ny sang om en hjertens bøn og formaning til Gud*, trykt 1587, rummer i titlen en nytårshilsen fra forfatteren Hans Pedersen, idet han lader den munde ud i et: „Skænket ærlig og velbyrdig mand Christopher Valkendorff til Glorup ... sin gunstige herre og patron til en lyksalig nytårs-gave“. Senere „offererede“ student Christian Sørensen Vemmelev 1635 en åndelig sang som nytårs-gave til en borger i Helsingør og hans dyderige matrone med ønsket om et lyksaligt nytår, og ved årsskiftet 1644/45 modtog præsten i Keldby en rimet skolekomedie oversat af Jacob Nielsen Mehrn „som et lidet taknemmelighedstegn for meget bevist godt til nytårs-gave tjenstvilligt offereret“. Fra senest omkring denne tid træffes begrebet nytårs-gave også uden direkte personlig adresse. En Christian Lauritsen Malmø udgav nytåret 1646 en versificeret *Fredstaksigelse ... alle kristne hjerter saa og Danmarks indbyggere til nytårs-gave*, og et anonymt flyveblad, der er trykt 1659 under svenskekrigen, har titlen *En klage-psalme for Gud ... komponeret og til nytårs-gave dediceret alle Københavns indvaanere og alle i andre danske stæder ved denne krig fortrængte og nødlidende kristne*.

Afsærlig interesse er student Laurits Beichs *Aandelige rim*, der som en ringe nytårs-gave 1702 er stilet til Jens Harboe og Niels Benzon med fruier fra „Hans Excellentzis og Deres Velbaarenheders allerydmygeligste tiener og hos Gud rætsindige forbedere“. Titulaturerne er som hentet ud af „Hyrdinden og Skorstensfejeren“: „Hans Excellentze dend Høy-ædle og Velbaarne Herre, Her Jens Harrebo, Herre til Hovenech, Ridder, kongl.: Maits Geheime Raad og Ober-Krigs Secreterer ... saa ogsaa dend Høy-ædle

Hans Excellens, den Høy-ædle og Velbaarne Herre, Høj-Ætling CARL BO, Højtillid til Havens Riddet, Kongl. Majts Geheime Raad, og Ober-
Krigs-Secretær, med sin Høy-ædle og Velbaarne Frue, Fru KAREN WOLFFENGRAB, fra Saa og fra den Høy-ædle og Velbaarne
Herre, HER-ADOLF BENZON, Herre til Vaar, Slagstrup, Aggerfold, Mørthegaa, og Biomekjære, Kongl. Majts Estats Justits-Canciller,
Cammer- og Admiralitets-Raad, General-Procureur, og Afsejer i Skat-Cammer-Collegio, med sin Høy-ædle og Velbaarne Frue, Fru ANNA WOL-
FFENGRAB, mine Høy-gunstige Patroner og Patronesser, tilskrifvis disse aandelige rim, som til elsket Lachnemmelighed tegn for mangelt forfyllte
Vejledning, Saa og til Een ringe nye aas gøfve, af Hans Excellens, og den Velbaarne Højtillid, allerdyrskeligste trener, og hos Gud træffindige forbedre.
2. Decbr. 1722.

Derfor nogen beger at Svinge disse Vers, da Land Læge Melheden af den Psalme. O Gud skee lov til æng tid etc.

For angrepsne Synderer,
Som tæntil mig hafoer
Sig med al min fortæske
Af naade Seg begeroer.

Min Sial for dig beoer
Lil døen Sneted polte,
Dil vobit Seg dure fynder bar
Dem Seg fuld suurt betalle.

For dig at frelle blef min krop
Frel ynkelig Nædbandled,
Og ofoer alt fra taa til kop
Lil usel stæck forvanded.

Hat D' ære-kronet blef
Med ma skarpe pise
Der ved æren dig tiller
Ud Æm Saders Rige.

Hat D' for dig Vaader skal
Paa alle dine vere
Og holde Vaag omers og bid
Lil Læde, gang og Læve.

Hat D' re næget ynck som ee
Fyrr sagte du end lucter,
Saa her Seg dog hvoad du beger
Og for din bøn oplucter.

Hat tufind, tynd tyllim min
Lil Kærlighed sig Læfer,
Dyrighet Dendilag uden fund
Dem tyld til dig hafoer.

Dit Læf Seg dybt indtrevet har
I begge Mine Hænder,
Hver Kræger tydelig og klar
Saa Seg dig gramt toet kender.

Lil Broders Sneted Seg til dig
Rættindigen bætte,
Din mangel, nød og modgang
Dybt ind vor ynck stærer.

Min Side Seg io aadre lod
For dig at igen løse,
Lil end og haade vand og blod
Favor af du trest land Se.

Seg hær for din skyld bandede,
Dipladit paa Jorden længe
I blodig Sneed Frel Ligeme,
Saa hardt din Synd Nagte.

Hat D' nye aat paa Mine ved
Og i Mit fodspor træde,
Saa skal du vil nød slæmet
Lil æng Fryd og Blæde.

Jesus er al min Salighed,
Lil valferdit og tillige,
Føuden ham jeg iche ved
Lil nogen hjælp at lige.

For Egelens Rætte Her mand
Seg Jesus kender eene,
Iu Pæs og Pæs verdlyld hand
Mig Naadelig forelene!

Hat Legeme fra top til fod
Skal Jesus Lydig bætte,
Hver ledemod hoer or aade blod
Seg D' frer til Hans Alder.

Hat hof ved høret Jesus til,
Lils gandske magt og efne
Lil Hans behag jeg bruge vil
Og D' fleten møet Læne.

Hat D' Jesus hær skal,
Hed han ieg sictet vander
Hæmm og dødens mætedal,
Naar Guld mit bøn forander.

Hat D' Jesus Nafn min fræcke
Dig ofoermande fryder,
Hans Røst mig ud ærne
Frel yndeligen Lyder.

Seg Jesus bær paa Læberne,
Hans Røst mig imager
Fæmnden miget Sabere
Lil beste Spontang-Læger.

Jesus Nafn min høire haand
Iu Giering skal foretætte,
Og i fortryd, laad dit hær land
Dend Ocean sammet Lætte.

Hat Sneted ieg af Jesus har,
Seg ham det og vil gifve,
Om høret led hand mit hær bar
For ieg blef føet til Læve.

Hat D' bytt for Jesus aat hær
Og i for Fogen anden,
Lil hindert hand til hær gaar
Dygt bøn du Læde fænden!

Lil Jesus Lachnemmelig
Paa mine tæne ieg falder,
Lil eropper og yomgyer sig
Paa ieg hans Nafn taabætte.

Jesus Nafndet hofte trind
Fra Denden vil ieg gætte,
Hans fod skal Jesus lige ind
Lil Hæmmrige føre.

og Velbaarne Herre, Her Niels Benzon, Herre til Vaar Aastrup, Aggervold, Mørckegaard og Biørnekjære, kongl: Maits Estats, Justits, Cancellie-Cammer- og Admiralitets Raad, General Procureur og Assessor i Skatkammer-Collegio ...". Men det er nu ikke forfatterens evner til at holde tungen lige i munden, der påkalder sig opmærksomhed, men den omstændighed at hele gratulationen er udført som kobberstik i foliostørrelse. Der er ingen egentlig titel. Øverst står dedikationen med nytårsgratulation, nederst Beichs smukt kalligraferede „salmevers“ og derimellem er komponeret et symbolladet billede med Kristus og hans brud, som støtter sig til hver sit træ og sammen holder livets krone over et kors udsmykket med yderligere nogle vers (se *ill. nr. 1*). Har Beich selv udført stikket, er det ikke dårligt gjort af en amatør, og det står udmærket mål med mange af de senere træsnitark. Som kobberstik hører det ikke hjemme i Clausens bibliografi, og det er vel også tvivlsomt, om det har været trykt til almindelig distribution, men et billedark er det og formodentlig et af de tidligste af sin art bevaret herhjemme.

Under enevælden antog den trykte nytårs gave ofte skikkelse af ren og skær hyldest til adressaten. Kongen var fra 1660 blevet landets magtfulde regent og det centrum, hvorfra der udgik nådesbevisninger. Det medførte i de følgende hundrede år en strøm af underdanige hyldestskrifter til kongen og hans familie. Fødselsdage, bryllupper, jubilæer og diverse kongelige gerninger blev fejret med undersåtlig smiger og lykønskninger på prosa eller vers, og i strømmen indgik selvsagt årlige nytårsønsker i form af rene gratulationer stilet til modtageren. Det vil med andre ord sige, at disse nytårsønsker var privattryk fremstillet i få eksemplarer, hvoraf hovedeksemplaret blev overrakt kongen, kronprinsen eller den, hvem ønskerne nu gjaldt. De var ikke sjældent sat flot op på et folioark eller to, men indholdsmæssigt var de jo ikke meget andet værd end som udtryk for forfatternes erklærede royale og patriotiske sindelag. Bevågenhed fra øverste sted og et gratiale har sagtens været belønningen, og flere forfattere synes ligefrem at have spekuleret i denne måske indbringende trafik ved jævnlige leveringer af nytårsprodukter. Således f.eks. Ahasverus Bartholin med et nytårsønske for hvert af årene 1684-86, Laurids Thurah regelmæssigt med syv for årene 1715-21 og Peder Sparkiær 1737-46. Indimellem forekom der ret så aparte titler, som da majestæten nytårsdag 1735 måtte tage imod et digt med titlen „Kriigs-Hospitalets Lade-Gaards Nyt-Aars Gave i Hospitals Stiil udført“ - hvordan så det skulle forstås.

Når disse gratulationstryk er omtalt, er det fordi de genremæssigt

Allerunderdanigst
Syf = Mars = Anse
 Den Allerdurchleugtigste Syvbaarne PRINCESSE,
PRINCESSE
Charlotta Amalia

Arve-PRINCESSE til Danmark og Norge, etc. etc. etc.
 Allerunderdanigst frembaaren i en

LABYRINTHISCH Form

H. OERSTEDS
 Kjøbenhavn
 H. OERSTEDS
 Kjøbenhavn
 H. OERSTEDS
 Kjøbenhavn

udgør fortroppen for Clausens billedark med kongelige nytårsønsker og andre gratulationer. Forskellen er hovedsagelig, at Clausenarkene er illustrerede med billeder eller figurer i træsnit, og at de som billedark blev fremstillet i oplag til distribution i bredere kredse. Som regel afbildedes det pågældende medlem af kongefamilien eller de kongelige attributter i mere eller mindre vellykkede træsnit, fantasifuldt omgivet af putti, søjler, obelisker osv. De ældste bevarede er fra Frederik IVs tid (se Clausen nr. 238 og mellem nr. 327 og 348).

Et typografisk festligt eksempel foreligger med Henrik Dedechens nytårsønske til Christian VI's søster Charlotte Amalie 1736. Dedechen var typograf i Berlings trykkeri og har moret sig med at sætte teksten i labyrintform, så foliobladet skal drejes adskillige gange under læsningen. Ornamentikken er iøvrigt traditionel for genren. Bladet gengives efter eksemplaret i Fiolstræde som *ill. nr. 2*.

Rene trykthyldester kunne imidlertid også rettes til andre i samfundet, højtstående og velhavende samfundsspidser eller personer, der udmærkede sig på anden måde. Blandt de ældste bevarede på dette plan er digteren Anders Bornings *Nyt Aars Gafve til Klaus Rasch, Præsident udi Nyborg* (1666) - snart efterfulgt af nytårsgratulationer til f.eks. Griffenfeld, Conrad Reventlov, Frederik Rostgaard og Tordenskjold. Forfatterafsenderne var som oftest enkeltpersoner, men der kan også henvises til en *Nye-Aars Tack* til biskop Hans Bagger fra universitetets kommunitets-alumner 1684.

Laurids Beich havde 1702 stillet sig ydmygt i klientforhold til herskerne Harboe og Benzon, og hans pleje af dette gav da også som resultat, at Niels Benzon 2 år senere skaffede ham et præsteembede. Det var social eller økonomisk status der bestemte, om man indtog rollen som klient eller patron, men rollen kunne skifte, så klient blev patron eller patron klient. Pudsig er det at se, at mens Frederik Rostgaard (som klient) underdanigst lod trykke et latinsk nytårsdigt til Frederik IV, modtog hans selv som højtstående embedsmand og velhaver (og altså patron) nytårs- og andre mærkedagehilsner fra klienter, der stod lavere i hierarkiet. Nogle er trykte, men de fleste håndskrevne, og da Rostgaard var en samlernatur, er usædvanlig mange af disse ellers letforgængelige sager bevaret blandt hans papirer i Håndskriftsamlingen. En nytårsgratulation fra 1722 er bemærkelsesværdig ved at være lagt sammen i kunstfærdige folder, efter at den ved papirets midterparti er limet fast i et bind betrukket med rød silke. Den lader sig dog dårligt gengive, og i stedet vises to andre, begge i foliostørrelse og fra nytåret 1723.

III. 3.

Den ene er et digt af Jonas Rist, der øverst er dekoreret med penne-tegnede figurer, hvori en sol er indtegnet i forskellige symbolske situationer, tydeligt en angivelse af at forfatteren vil smigre Rostgaard ved at opfatte ham som den livgivende sol (udsnit i *ill. nr. 3*). Nytårsdag var dagen, hvor man aflagde nytårsvisitter, „gjorde opvartning“ som det hed, og digteren lægger for med at skildre, hvordan klienterne troppede op nytårsdag for at opvarte deres patron med gratulationer og gode ønsker for det kommende år:

I dag paa Nyt-Aars Dag en deylig Skare træder
 (Av Lykkens Venner, som paa Ærens Trappe staar)
 Op til Herr Rostgaard, og med smucke Ord og Sæder
 Forønsker ham et Nyt og høilyksaligt Aar.

Den anden nytårsgratulation er fra Marcus Alsing, og teksten består af en højstemt svada på latin, som det næppe er umagen værd at oversætte. Men Rostgaard var en god latiner og har sikkert læst den fra bladet, om det da ikke har hørt med til ceremoniellet, at forfatteren læste gratulationen op før

Ill. 4.

overrækkelsen. Udstyrsmæssigt er den en øjenslyst den dag i dag; teksten står indskrevet i en oval under Rostgaards kronede monogram og er omgivet af smukt udklippede og kolorerede figurer (se *ill. nr. 4*). Dette kunststykke har Rostgaard så kunnet glæde sig over i nostalgiske stunder, efter at han 1725 var blevet fyret fra sine høje embeder. Han havde udnyttet sin magtposition for godt ved at tage imod pengebeløb fra klienter, der søgte at opnå begunstigelser fra det offentlige.

2.

I løbet af 1700tallet bredte udfærdigelsen af nytårsgratulationer sig til samfundets brede lag, eller rettere: udbredelsen bliver synlig i både overleveringen af skriftlige gratulationer og gennem den trykindustri, skikken satte i gang. Det fremgår nu, at nytåret også blev fejret med gratulationer i borgerlige familie- og bekendtskabskredse, men om dette egentlig var så nyt et fænomen, er nok et åbent spørgsmål. Inden for adelen kan de skriftlige nytårsgratulationer som familieskik under alle omstændigheder føres tilbage til 1600tallet. Digteren Jørgen Sorterup offentliggjorde 1714 en digtsamling, hvori han medtog nogle nytårsønsker, som 4 drenge i familien Gyldenchrone forfærdigede til deres mor og mormor, da han 1690-91 underviste dem som huslærer på Vilhelmsborg. Drengene var mellem 7 og 14 år og blev med Sorterups bistand sat til at udfylde papirark med tegninger og dertil hørende nytårsvers. Motiverne kendes fra billedarkenes verden, som f.eks.:

Et blad, hvorpå var tegnet en ung person, som bød en ældre et brændende hjerte.

Et blad, hvorpå var tegnet Christi omskærelse <der fandt sted nytårsdag og derfor forekommer hyppigt som nytårsmotiv>.

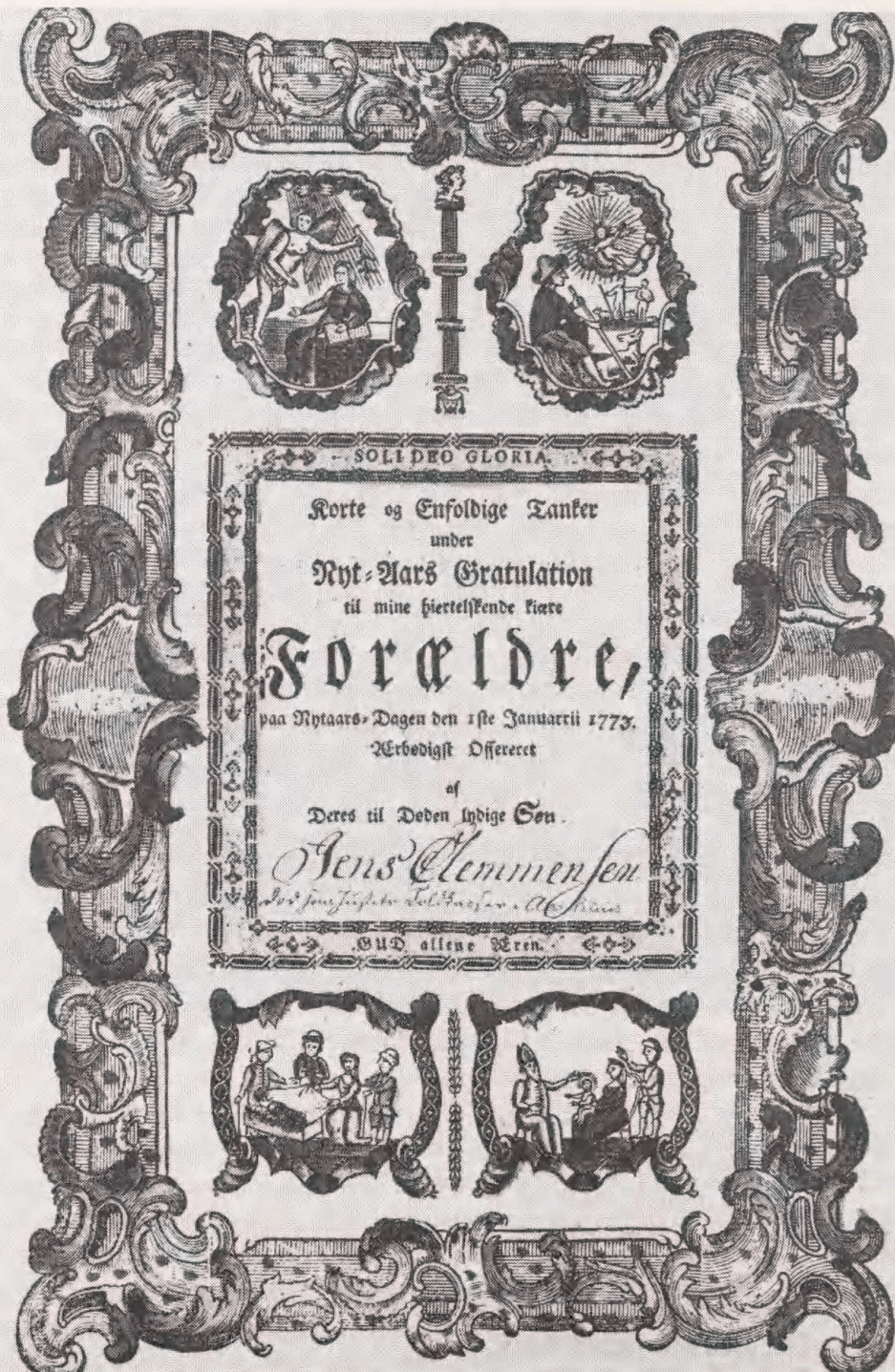
Et blad, hvorpå en gammel mand sidder og ser på timeglasset.

Et blad, hvorpå „Fictoria“ <dvs. sejrsgudinden Victoria> var afmalet at træde på misunderes lænder.

Det sidste lyder ikke så lidt martialske, og det var det også, for ophavsmanden, den 13-årige Holger, ønskede for sin mormor, at hun måtte overvinde sine eventuelle fjender og „sejrrig træde paa deres lænder“. Forinden havde den unge digter drastisk ladet hende være udsat for mormorfjendtlige, omend rimvenlige „løve-tænder“! Her citeres henholdsvis de fire første og de fire sidste linier, hvor han slutter i håbefuldt forventning om, at han vil få sin vanlige belønning for anstrengelserne:

Min Tanke ved min Tegning er,
Min Skyldighed at yde
Og udi denne Jule-Fær
Mormoder den at byde.

Hertil jeg ønsker et got Aar,
Det skal Mormoder have,
Da jeg fra Hendis Haand mig spaar
igien en Nyt-Aars-Gave!

III. 5.

Fra 1690erne springer vi frem til 1760erne, da bogtrykker og træsnitskærer Thomas Larsen Borup drev en forretning i København, der specialiserede sig i fremstilling af folkelige billedark, herunder blade med nytårsønsker. Op mod juletid satte han annoncer i avisen og meddelte, at „Bogtrykker Borup boende udi store Helliggeist-Strædet har nu atter, som sædvanlig, forsynet sig med adskillige Slags af saadant fiint Papiir at skrive Nyt-Aars-Vers paa, som ere zirede med adskillige nye Forestillinger, hvilket efter Behag kand faaes hos ham, saavel røde trykte som illuminerede og uilluminerede, for billigste Priser“. Sådan lød det nov. - dec. 1763, men nov. 1767 fjøjede Borup til en omtrent enslydende annonce, at disse nytårsark var „til de herrer Skoleholderes saavel som til Ungdommens Tjeneste“. Det er hermed klart, at han gik ud fra, at de københavnske skolebørn - ligesom i sin tid Jørgen Sorterups elever - forventedes at sende nytårsgratulationer til deres forældre.

Orkede børnene ikke at skrive vers, var der også råd for det, for Borup forhandlede ligeledes trykte ark med rokokorammer og billeder med scener fra Jesu barndom, hvor der i midten stod f.eks.: „Den rette Nye-Aars-Glæde overvejet i et lidet Nyt-Aars-Ynske til hierteelskende Forældre af Deres til Døden lydige ... 176(.)“ Her kunne man så nøjes med at tilføje underskrift og sidste ciffer i årstallet. For overskuelighedens skyld kan vi kalde dens slags nytårsark for type 1. Sådan et fra 1760erne er gengivet i Bogvennen 1957, s.100, mens et lignende, en koloreret gratulation fra 1770erne, der har fået en anden tekst, er afbildet fra Clausens egen samling i *Folkelig grafik* nr. 191. Den er trykt af Borups efterfølger Thiele, som genbrugte hans træsnitmateriale, og gengives som *ill. nr. 5*.

Hvordan et blad kunne se ud med „trykte Forestillinger“ omkring et tomt felt til at indskrive nytårsvers på (type 2), fremgår af en gratulation fra 1796, som er fundet i en håndskriftspakke (NKS 567 fol.). Trods årstallet er udsmykningen stilmæssigt 40-50 år ældre: obelisker yderst på langsiderne, hvis søjler består af de traditionelle scener fra Jesu barndom (her fødsel, de hellige trekonger, omskærelse og dåb) og nederst stereotype portrætter af kongen og dronningen (Christian VI eller Frederik V med gemalinde); øverst er hen over hele siden anbragt en stor frise med sol omgivet af basunblæsende engle i løv- og blomsterværk. Om der er tale om et sent aftryk efter gammelt træsnitmateriale, eller om en handlende har ligget inde med et gammelt restoplag, er ikke godt at vide. Verset er indskrevet med en skriverhånd og adresseret „Til min Elskte Piige“, mens afsenderen angives som „Din oprigtige Venn“. En „Pether Hansen Lund“ har derpå med bedste skønskrift skrevet navnet på sin elskede „Johanne“ samt

III. 6.

underskrevet med sit navn og datoen 1. jan. 1796 (ill. nr. 6). Verset har vel været skriverstandard for nytårshilsner udvekslet mellem trolovede i den brede befolkning. Det slutter:

Lev i det nye Aar, bestandig vel min Piige
 Jeg ønsker meeget meer, jeg ei formaar at siige
 hermed til Takke tag, skjønt det er ingen Gave
 lad det dig være nok, at du mig selv skal have.

III. 7.

De fortrykte nytårsgratulationer i deres forskellige varianter udkonkurrede dog langt fra de håndtegnede. Rundt om i museerne findes adskillige nytårshilsner bevaret fra 17-1800tallet, som består af et mere eller mindre hjemmestrikket digt prydet med håndtegnede eller farvelagte dekorationer. Nogle har afsenderne naturligvis selv forfærdiget, men der har ikke sjældent været mulighed for at købe dem hos skolelærere eller andre skønskrivere, som ved nytårstid har drevet en lille forretning med at

producere færdiglavede nytårsønsker til et lokalt publikum. Som eksempel på et rent håndarbejde (type 3), vises en „Nye Aars Gratulation til Velbaarne Frøcken Agerschou“ (navnet tilføjet) underskrevet „underdanigst“ af Gustav Erick ... (efternavn ulæseligt) - tydeligt med en anden hånd end den, der har skrevet overskriften og det lange gratulationsvers. Den er uden sted og år, men da gratulationen opbevares i en pakke sammen med et fødselsdagsvers til en Helena Birgitta Agerschou dateret 1782 (Add.266 fol.), stammer den rimeligvis fra 1780erne. Dekorationen i pennetegning og vandfarver udgøres af en „titelramme“ omgivet af engle og nedenunder desuden 2 medailloner med hver en scene fra Jesu barndom: forevisning af den nyfødte og besøget af de hellige trekonger (se *ill. nr. 7*). Det hele fylder 3 sider, hvoraf kun den første er dekoreret.

3.

Samtidig med at håndfremstillingen trivedes, blev de trykte nytårsgratulationer i 1700tallets sidste par tiår højeste mode blandt borgerskabet og modsvarede af et rigt udbud i boghandlerbutikkerne. Foruden bladene med træsnit, der nu blev mere elegant udformede og skiftede til gravmæleagtige kompositioner med urnemotiver (jfv. Clausen nr. 567), blev der solgt hvide relieftryk, kobberstik og vers trykt på kulørt papir eller farvet silkestof, det sidste indsat i dekorative rammer. Og der blev trykt store ark med udvalg af småvers til udklipning hvor de enkelte vers var indrammet med plads til at skrive adressat foroven eller forsynede med overskrifter som „Til en Moder“, „Til en Fader“, „Til min Kone“, „Til en Ven“ osv. I dagene op mod nytår så man københavnerne stå i trængsel hos boghandlerne på Børsen for at vælge ud af disse herligheder, og så var der tilmed dukket endnu et nytårsobjekt op, små bøger med antologier eller lignende, der blev udgivet i december og betegnet som „Nytaarsgave“ eller „Nytaarsgave for ...“

Begrebet: bog udgivet ved årsskiftet = nytårs gave var som ovenfor vist ikke nyt, men under påvirkning fra Tyskland slog det i 1780erne an i ny form, fordi forlæggere og boghandlere her så en chance for at øge nytårs salget. Når udstyret blev piftet lidt op, forelå der en oplagt gaveide, og det skortede ikke på forslag til hvem. Der blev udgivet nytårs gaver bestemt f.eks. „for Ægtefolk og ømme Mødre“, „for Fruentimmer“, „for det yndige Kiøn“, „for Damer“, „for Skuespilyndere“, „for Christne“, „for Almuen og Landboen“, „for Ungdommen“ eller mere dydsiret „Forældres værdige og frugtbringende Nytaarsgave til deres Børn“ (titler fra ca. 1785-1800). Ikke underligt reagerede en udgiver på det brogede udbud ved at kalde sit

bidrag „En Draabe i Nytaarsbøgernes Hav“, den kunne så bruges som gave til hvemsomhelst. Undertiden stod nytårgavetitlen kun trykt på bogomslaget; længere hen på året kunne omslaget bare fjernes og bogen nu sælges som almindelig bog.

Hermed gjordes på ingen måde skår i salget af almindelige nytårs-hilsner. Kollektionen belyses ved opslag i nogle tilfældige boghandler-kataloger. 1779 leverede bogtrykker Godiche „Nytaars Ønsker til Familier 8 sk. Dito til Mandspersoner 12 sk. Dito til Fruentimmer 12 sk. Dito til begge Kiøn, paa Tydsk 10 sk“. Hos Proft på Børsen fik man 1797 „Nytaarsønsker, som tillige kan bruges ved Fødselsdage og andre Leiligheder, aftrykket paa Postpapiir hele Ark à 6 sk., couleurt Papiir à Arket 8 sk“, og 1806 tilbød Sebbelow fra sin forretning i Fiolstræde: „Nytaarsvers (danske og tydske), hele kulørte Arker, 8, 10 og 12 sk. Stykket, og hele hvide Arker 6 til 8 sk. Stykket; ligeledes trykte paa forskiellige kulørte Silketøier, samt Silkevers med smukke Indfatninger, fra 8 sk. til 1 Rdlr. Stykket“. Senere øgedes prægten, så der i boghandler S.P. Poulsens lager 1824 ikke blot fandtes nytårsvers på silke og farvet papir, herunder franske, tyske og engelske, men også vers i illuminerede kobberstikrammer og „illuminerede kobberstukne Portefeuller, hvori Nytaarsvers paa Papiir“.

Fra årene omkring 1790-1810 rummer Det kongelige Bibliotek utvivlsomt flere eksempler på herlighederne, end der kan fremdrages her. Nogle findes i Billedsamlingen, som under betegnelsen "Diverse. Lyk-ønskningskort før 1920" har en mindre samling 1791ff, hvorfra et er gengivet i *Meddelelser fra Rigsbibliotekaren*, 34. årg. 1983 nr. 1, s. 17. Men det følgende støtter sig hovedsagelig til to kilder. Først 2 foliobind i Danske Afdelings bogsamling hvori der er samlet knap et halvhundred trykte ark med hver 20-30 nytårsvers eller -ønsker beregnet til udklipning. De er uden angivelse af år, men kan ved hjælp af de anførte bogtrykkere og forlæggere henføres til tiden ca. 1795-1820. Et par er trykt med rødt, resten med sort, og der forekommer både ark med adressatoverskrifter over versene og ark uden. Flere ses at være dele af løbende serier lanceret af de enkelte forlæggere, længst en serie udkommet hos boghandler C.L. Buch (d. 1818), som går til og med serienummer 36. Som regel er versenes forfatter anonym, men navn angives dog i nogle tilfælde og repræsenterer så små eller ukendte poeter som H. Lange, student, J. Werfel, litteratus, og ikke at forglemme „Claus Andresen, kirkesanger paa Bornholm“.

Den anden og mere personlige kilde er digteren Adam Oehlenschlägers papirer, hvor der i en pakke opbevares nogle familiegratulationer. De ældste er indrammede versudklip fra ark af ovennævnte slags. På et udklip

med trykt overskrift „Til min Mand“ har Oehlenschlägers mor adresseret verset til gemalen J.C. Oehlenschläger og underskrevet sig 1. jan. 1794. På et andet har Adams da 11årige søster Sophie samme dag underskrevet et tilsvarende vers „Til min Fader“ (ill. nr. 8). Adam har sikkert bidraget med en tegning. Han omtaler i sin dagbog året efter, at han gik på Børsen og købte nytårsvers, men til forældrene „tegnede jeg Nytaars Vers“.

III. 8.

Til min Mand. *J. C. Oehl.*

Al Jordens Flitter leer jeg af,
For dets Tab vil jeg ikke græde,
End ei for hele Jordens Glæde,
Alt sligt forsvinder i vor Grav.
Den ene Glæde, som mig fryder,
Er — naar Du nyder
Saa megen Hæld — o! elskte Mand,
Som muligen her opnaaes kan,
Det er det Ønske, som Du velmeent faaer
Af mig i Aar.

1. Jan. 1794. a J. C. Oehlenschläger

Til min Fader. *J. C. Oehlenschläger*

De er saa iegod en Fader:
De skyldfrie Leeg og Spøg tillader;
Og leger undertiden med.
O Himlen lade Dem i Live!
For flere Prøver mig at give
Endnu paa Deres Kierlighed.

1. Jan. 1794. a Sophie Oehlenschläger

Ill. 9a.

Bemeldte pakke rummer også et par eksempler på de fine gratulationer, der var udført som illuminerede (farvelagte) kobberstik, begge desværre udaterede. Stikkene er lidt under postkortstørrelse, det ene signeret af kobberstikker Lahde og med et emblem indsat i et havehegn grænsende op til et åbent landskab. Midt for læses: „gaae paa“. Det andet viser en ophængt kurv med frugter. De er forsynet med en næsten usynlig klap, og når klappen lukkes op, åbenbares et vers trykt på et underlag af silke i henholdsvis rød og blå farve (*ill. nr. 9a, b*). Kun sidstnævnte har overskrift („Til min Fader“), men indholdet er i begge stilet til en person i en ældre generation, og da ingen af versene udtrykkeligt siger noget om nytåret, kan de lige så godt have fundet anvendelse som fødselsdagsgratulation som nytårshilsen. 1797 averterede boghandler Proft jo også med gratulationer, der var så snedigt affattede, at de kunne bruges i begge anledninger.

Et bidrag til en forfatterafsløring er gemt til sidst. Oehlenschläger var som bekendt i hyppig pengeforlegenhed og lod sig derfor overtale til at levere trykbidrag til den trivialgenre, som nytårsversene unægtelig var. For den unge digters anseelse havde det betydning, at det skete anonymt,

III. 9b.

og første gang røbes foretagendet kun, fordi han sidst på året 1802 modtog hyppige besøg af sin norske ældreveninde Kristiane Koren. I sin dagbog fortæller hun, at hun i begyndelse af december hjalp til med at gøre hans nytårsvers færdige, og ved årsskiftet 1802/03, da hun var på vej hjem til Norge, citerede hun et af den som nytårshilsen til sin ægtefælle - som det ses af adressattypen „Til min Mand“:

Du, som blidnede mig Livets Bane,
ryddede hver Torn bort fra min Stie,
stod mig kierlig paa min Vandring bie,
giorde mig mit glade Liv til Vane!
Ædle, dig kan Himlen selv kun lønne.
Vel mig, at jeg kan Dit Værd paaskønne!

Og hun tilføjede: „Tag her dette Nytaarsvers, du Bedste. Du skulde havt det trykt. Det var iblandt de jeg gjorde med Øhlenschläger, og var virkelig kun

Lil

Man siger, Jordens Lyst er kun en Kalk
 med Jammer,
 O, hvor jeg ønsker af den bittere Kalk en Drik,
 Hvergang mit hede, bange, ubemærkede Blid
 Sig bader velskikfuldt i dine Djæves-Flammer.

Lil

Man taer om, at Jul er ingen Glædestid,
 Den eser ingen Rose, set ingen Lillie hvid.
 O, hvilken daarlig Tale! jeg veed en Rose rød,
 Langt mere skjon ved Julen, end tolv i Vaar
 rens Sjød.

Lil

Man gives maa igjen, saasnart som Konen
 deer,
 Fortrafflig raisoneert!
 Saa tænke du, min Brø'er, og valgde min
 Waseur,
 Fortrafflig resolveert!

Lil

Lil Giengjæld, unge Kone, at ikke deres Mand
 En Kurv De gruesom Kjenkte i skotten Jom-
 fruestand,
 Jeg haaber, at en Kurv Dem snart han
 Kjenke vil,
 Men som der notabene er' tvende Sænger til.

Lil

Nei, Doctor Poffer være maa,
 De rage i en høfslig Bølling;
 Saa tænke jeg, før jeg en nybagt Læge saae
 Besøge ret en heilig Kjælling.
 Hvor meget bliver undersøgt,
 Bli'er og engang imellem søsat.
 Tilbage ud han kom med Jid i Diet,
 Ret over fuldendt Pligt fornsjet.
 Da brød jeg ud: Den bedste Skat
 Er uidentivul en Doktor, hat.

Lil

Uf HaarKjærkonken kommer intet ud
 I disse Tider;
 Det ingen bedre veed, end Gud,
 Hvormeget sig en stakkels Kunstner lber.
 Ach tille's selv, beatus,
 Som gjør enhver cistarus,
 Fortiener ikke nok;
 Men, naar jeg seer din gamle Sirkelof,
 Hvor trykkerist den sine Vølger slaaer.
 O, hvor til denne Kunst jeg Lyst da faaer.

Lil

Forbandede Dreng, Du mig løber omkring,
 Og gjør mig kun idel Spektakler;
 Med Pigerne hører Du altid i Ring,
 Lad dem gaae, de elandige Straller!
 Men skal absolut Du i Kvindernes Slæng,
 Saa givt Dig engang, Du forbandede Dreng,
 Med En, som Du rigtig kan lide.
 Men, vogt Dig for denne Staahel, dette Kiis;
 Endnu er Du voren ej reent fra mit Kiis,
 Det vil jeg dog lade Dig vide.

III. 10.

giort til Dig. Men i de sidste Dage <af året> bleve de først trykte, og jeg fik dem ej" (Dagbog for Kristiane Koren, Oslo 1945, s. 135 og 174).

Med andre ord: vil man identificere Oehlsenschlägers (og Kristiane Korens) anonyme vers-ark fra nytåret 1803, har hun ved sin gengivelse af et af versene udlagt et regulært spor.

Et for Oehlsenschläger mere problematisk forløb fik udgivelsen af nogle nytårsvers, han lod sende til trykning dec. 1805. Da han var bortrejst, tog H.C. Ørsted sig af sagen og måtte meddele ham, at anonymiteten var brudt: „Bogbinder Møller har taget sig den Frihed, at udgive Dine Nytaars-

vers under Dit Navn. Jeg har først faaet dette at vide i Dag <28. dec.>, og har desaarsag talt med ham og skjeldet ham glubsk ud; men hvad der ellers er <der> ved at gjøre, har jeg ikke betænkt endnu ... For Resten bemærkede jeg, at det er en æreløs Slyngel, paa hvilken ingen Beskjæmmelse bider" (Breve fra og til Adam Oehlenschläger 1798-1809 I, 1945, s.204).

Der var nok heller ikke meget at gøre, men takket være bogbinder Møllers sikkert bevidste indiskretion findes forfatteren angivet på et udklipsark med 26 nytårsvers, der er betegnet „Nytårsønsker No. 2 forfattede af A. Øhlenschläger; trykte, paa Bogbinder C. Møllers Forlag, hos Joh. Rud. Thiele“. Et udsnit gengives til slut som *ill. nr. 10*.

Litteratur udover den i teksten anførte:

KAI C. ULDALL: Nytårsgratulationer. Med Billeder fra Dansk Folkemuseums Samling af gamle Nytårskort. i: Illustreret Tidende 65, 1923, s. 254-55.

LAURITZ NIELSEN: Danske „Nytårs-gaver“ <dvs. bøger med titlen nytårsgave ca. 1780-1840>. i: Kultur minder, 1944, s. 9-32.

MARIANNE NORDBY LARSEN: Julekortets historie. i: Meddelelser fra Rigsbibliotekaren. 34. årg. nr. 1, 1983, s. 15-22.